

Antalóczy Katalin,
a Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Karának tanszékvezetője

E-mail: antaloczy.katalin@uni-bge.hu

Sass Magdolna,
a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világ gazdasági
Intézetének igazgatója és Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Kar
egyetemi docense

E-mail: sass.magdolna@krtk.mta.hu

MINDEN BIZONYTALAN, DE NINCS VISSZATÉRÉS¹

2020-as körkérdesét a Külgazdaság egy jóslattal indította: *Jön a válság!* Majd feltette a kérdéseket: *Mikor? Milyen? Honnan?* Sokan, sokfélét válaszoltunk 2020-ban, de arra, ami bekövetkezett, egyikünk sem számított. Mi a világgazdasági, nemzetközi kereskedelmi és tőkeáramlási folyamatokat elemezve arra a következtetésre jutottunk, hogy a következő válság egészen más lesz, mint a nagy recesszió idején (ebben igazunk lett!), és Magyarországra reálgazdasági oldalról gyűrűzhet be, onnan mutathat rá a hazai gazdaság problémáira.

A világgazdaságot már 2020 előtt több feszültség terhelte. A nemzetközi kereskedelemben évek óta protekcionista tendenciák mutatkoztak, amelyeket Donald Trump amerikai elnök politikája felerősített. Már nemcsak egyedi korlátozások jelentkeztek, de veszélyben volt a II. világháború után kiépített multilaterális nemzetközi együttműködési rendszer egésze. A világkereskedelem már 2019-ben is csak minimális mértékben növekedett. Szintén rossz idők jártak a globalizáció másik hajtóerejére, a nemzetközi direkttőke-áramlásokra. A befektetések értéke 2017-től csökkent, 2018–2019-ben alig haladta meg a 2009-es nagy recesszió mélypontját. Számos elemzés mutatta, hogy a globális értékláncok terjedése megtorpant, a nemzetközi termelési hálózatok – többek között a kereskedelmi akadályok szaporodása, a feltörekvő országok bér-, illetve általános költségnövekedése, a környezetterhelés egyre súlyosabb/kínosabb következményei miatt – rövidülni, regionalizálódni kezdtek.

¹ <https://doi.org/10.47630/KULG.2021.65.1-2.4>

A világgazdaság kulcsszereplőit számos szerkezeti probléma terhelte, részben ezek álltak a protekcionista tendenciák mögött is. Kínában évek óta tartott a növekedés lassulása, s a mögötte álló mély strukturális gondok (alacsony fokú transzparencia, átláthatatlan állami támogatási rendszer, rendkívül magas vállalati adósságállomány, a mesterségesen életben tartott, versenyképtelen cégek magas száma) alapján feltételeztük, hogy a következő nagy válság innen indulhat ki. (És ebben is igazunk lett!) Az Európai Unió ugyancsak mély szerkezeti problémákkal küzdött a koronavírus-járvány előtt is. Az európai integrációt megterhelték továbbá a brexitről szóló tárgyalások is. Magyarország szempontjából a német problémák kiemelten fontosak. Németország húzóágazata a járműgyártás, amelyet a környezetvédelmi előírások szigorítása, az Ipar 4.0, a robotizáció, a gyors technológiai átalakulás miatti szerkezetváltási kényszer és az amerikai protekcionista fenyegetések állítottak kihívások elé.

Nem sokkal a tavalyi körkérdés megjelenése után a fent vázolt helyzetbe valóban megérkezett a válság – *csak teljesen váratlan helyről és talán soha nem látott mélységben*. A második negyedévben elképesztő adatok láttak napvilágot: a GDP az Európai Unióban 14, az Egyesült Államokban 9, az Egyesült Királyságban közel 22, Japánban 10 százalékkal zuhant (Eurostat 2020). Összeomlott a világkereskedelem, a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) adatai szerint a már az első negyedévben is csökkenő forgalom a második negyedévben több mint 17 százalékkal zuhant. Ugyancsak összeomlott a direkttőke-áramlás. Megszakadtak a globális értékláncok, rámutatva ennek a termelésszervezési módnak a hatalmas veszélyeire.

A harmadik – és várhatóan a negyedik – negyedéves adatok jobbakk lettek, de az év egésze összességében mégis rendkívül mély válságban telt el. Az IMF 2021. januári prognózisa szerint (IMF, 2021) a globális GDP 3,5 százalékkal csökkenhetett (az eurózónában több mint 7, az USA-ban 3,4, Japánban 5 százalék feletti volt a visszaesés, és Kína is alig 2 százalékkal növekedett), a világkereskedelem közel 10 százalékkal zuhant, a direkttőke-áramlások az Egyesült Nemzetek Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (UNCTAD) becslése szerint 42 százalékkal zsugorodtak. Az európai befektetések teljesen kiszáradtak, nem beáramlás, hanem a külföldi tőke kivonása történt – részben a nagy visszavásárlások következtében (UNCTAD, 2021).

Az európai gazdaságba mélyen beágyazott Magyarországra is hasonlóan tragikus adatok jellemzők. 2020 második negyedévében a GDP 13,5 százalékkal zuhant, az év egészében is 6 százalék feletti gazdasági visszaesés várható. Az export az első tizenegy hónapban 5,5, az import 6,9 százalékkal csökkent. Növekedni csak az élelmiszeripari és a gyógyszeripari kivitel tudott, olyan volumenhordozó termékcsor-

portok, mint az energiafejlesztő gépek, illetve a közúti járművek kiszállítása 15–18 százalékkal zuhant (KSH, 2021).

Ez a hatalmas egészségügyi krízis, amely ma is tart, egyben a gazdasági, társadalmi átalakulás katalizátora is. Az idei körkérdés arra vonatkozott: innen merre vezethet út, illetve merre kellene vezetnie. Véleményünk szerint két dolog biztos. Az egyik, hogy minden *bizonytalan*. A másik, hogy *a dolgok nem mehetnek és nem is fognak úgy továbbmenni, ahogy a válság előtt*. A krízis bizonyos szektorokban szinte háborús pusztítást végzett és végez napjainkban is, másokban hatalmas lehetőségeket kínált. Az új helyzetet nagyon összetett folyamatok, sokrétű, bonyolult hatások jellemzik, amelyek egymással is kölcsönhatásban vannak a gazdaságban és a társadalomban – s ezzel összefüggésben, a politikában is, ami teljesen új helyzetet teremthet.

A nemzetközi gazdasági együttműködési rendszer jövőjét, a gazdaság talpra állásának mikéntjét a járvány lefutásán kívül még három esemény befolyásolja. Egyfelől megbukott Donald Trump, és utóda, Joe Biden a beiktatása után azonnal hozzáfogott a szétzúzott multilaterális gazdasági rendszer visszaépítéséhez. Az USA Kína-politikája valószínűleg fennmarad, de az európai együttműködés, a WTO-ban való részvétel, a kereskedelmi háborúk indítása helyett a tárgyalásos megoldások kerülnek ismét előtérbe. Szorosabbá válik a transzatlanti együttműködés. Másfelől megállapodással zárult le a brexit, az Egyesült Királyság viszonylag rendezetten lépett ki az Európai Unióból. Végül az Európai Unió elfogadta a hosszú távú költségvetési tervét, illetve az összességében 750 milliárd eurós Next Generation EU elnevezésű ideiglenes eszközt, amely a járvány utáni helyreállítást szolgálja. A két program soha nem látott összeget, több mint 1800 milliárd eurót fog megmozgatni a következő években (European Commission, 2020).

A már elindult technológiai forradalomnak, az innovációnak, a digitális korszaknak, a tudásalapú gazdaságnak hatalmas lökést adott a járvány. Az e-kereskedelem, az online vásárlás, a digitális fizetések, a digitális kommunikáció, a videostreaming elterjedése robbanásszerű lett, jelentősen nőttek e tevékenységek bevételei, amelyek lehetővé teszik a további innovációkat, a gyors fejlesztést. A WTO becslése szerint az európai és USA-beli munkavállalók 40 százaléka otthonról dolgozott a karantén alatt (WTO, 2020:39). A járvány alatt elkezdődött változások hosszabb távon is megmaradnak, átalakítják a fogyasztók és a vállalatok magatartását is.

Az Európai Unió csomagja éppen azt szolgálja, hogy a gazdaság helyreállása ne a korábbi szerkezetben menjen végbe – az innovációt, a kutatást, a digitális átállást, az éghajlatvédelmet, a biológiai sokszínűség fennmaradását támogatja. A hosszú távú

költségvetés céljai között kiemelt az oktatás és az egészségügy. A Next Generation EU egy részének pénzügyi konstrukciója hatalmas előrelépés az integráció mélyítése felé. A helyreállítást az EU olyan piaci hitelekből finanszírozza, amelyeket maga vesz fel a tagállamok többségénél kedvezőbb feltételekkel (megvalósul tehát a sokáig elutasított eurókötvény), és amelyet ők majd közösen fognak törleszteni. A még szorosabb uniós gazdasági kapcsolatokat ösztönzik a rövidülő, regionalizálódó értékláncok is. Ezt a folyamatot a robotizáció, az Ipar 4.0 mellett a koronavírus-járvány negatív tapasztalatai is ösztönözni fogják.

Magyarország válságból való kilábalását döntően a hatalmas uniós transzferek, illetve az átalakuló európai munkamegosztás fogja befolyásolni. Az értéklánc hosszára és a munkaerőköltségekre is érzékeny projektek egyes távolabbi telephelyekről Magyarországra is visszatelepülhetnek, vagy diverzifikáció miatt kereshetnek nálunk „kiegészítő” beszállítókat a globális cégek. A vállalatok és a kormányzatok akár a profitmegfontolásokat felülírva, biztonságpolitikai szempontokat is figyelembe véve igyekezhetnek gyengíteni a távoli beszállítóktól való függést és újra erőteljesebben a régióink felé fordulni. Az Ipar 4.0 magyar gazdaságra gyakorolt hatása többféle folyamat eredőjeként alakulhat ki. Egyrészt erősítheti a fenti folyamatokat, vagyis az úgynevezett *factory* gazdaságok még erőteljesebb integrálódását a globális és regionális értékláncokba, részben a távoli telephelyekről történő *reshoring*, részben a beszállítói hálózatok *diverzifikálása*, részben további *relokációk* révén. Másrészt felgyorsíthatja bizonyos tevékenységek visszatelepítését Magyarországról a magasabb munkaerő-költségű fejlett gazdaságokba. A humán tőke, a munkaerő és az infrastruktúra milyensége perdöntő lehet abban, hogy Magyarország milyen *nettó eredményt* ér el a termelési telephelyek nagy újraosztásában.

A gazdasági növekedés legfontosabb hajtóereje hosszú távon az emberi tőke. A járvány nagyon erőteljesen rámutatott a közegészségügy meghatározó szerepére. Egészséges emberek nélkül nincs termelés és a fogyasztás is sokkal visszafogottabb. Oktatás nélkül pedig nincs tudás, innováció.

A járvány utáni „újjaépítési” időszakban – a külföldi közvetlentőke-befektetések és a külföldön dolgozók átutalásai mellett – az EU-transzfereknek és a szorosabbá váló európai gazdasági kapcsolatoknak lesz a legfontosabb szerepük a gazdaság dinamizálásában, finanszírozásában. *Az uniós források hatékony, transzparens, nyílt versenyben történő felhasználása a hosszú távú, fenntartható gazdasági növekedés szempontjából kulcsfontosságú.* Rövid távon valamennyi finanszírozási forrás emeli ugyan a GDP-t, akár nem hatékony beruházások, akár fogyasztás révén, de döntő kérdés, hogy ez a pozitív hatás hosszabb távon is érvényesül-e.

Hivatkozások

- European Commission (2020). *EU's Next Long-term Budget & Next GenerationEU: Key Facts and Figures*.
- Eurostat (2020). *GDP main aggregates and employment estimates for the third quarter of 2020*. December 8.
- IMF (2021). *World Economic Outlook Update*. Január.
- KSH (2021). *Gyorstájékoztató a külkereskedelmi termékforgalomról, 2020. január–november*.
- UNCTAD (2021). *Investment Trends Monitor*. Január 24.
- WTO (2020). *World Trade Report 2020*. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr20_e/wtr20_e.pdf